

4. A.CONCORDANCE to the Poetic Works of Taras Shevchenko. КОНКОРДАНЦІЯ поетичних творів Тараса Шевченка. Ред. і упор. Олега Ільницького, Юрія Гавриша. Shevchenko Scientific c Society, USA Canadian Institute of Ukrainian Studies Press Edmonton-Toronto, 2001. Т.1, 773с; Т.2, 776-1554; Т.3, 1555-2502, Т.4, 2503-3221.

В статті розглядаються теоретичні та практичні питання стилю різних жанрів поетичного творчства Тараса Шевченка в лінгвістичному та общепілологічному контекстах дослідження насліддя елітарної сильної української мовної особистості.

Ключові слова: Тарас Шевченко, мовна особистість, стиль, індивідуальний стиль, стилістика, моностиль, стилістичні засоби, стилістична функціональність.

The article concerns the theoretical and practical aspects of style of different genres of Taras Shevchenko poetry in the linguistic and philological contexts of the strong elite Ukrainian language personality heritage.

Keywords: Taras Shevchenko, language personality, style, personal style, monostyle, stylistic means, stylistic functionality.

УДК 821.161.2 – 1 : 811.161.2'38

Л.В. Кравець

ДИНАМІКА КОНЦЕПТУ *ДОЛЯ* В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Т. ШЕВЧЕНКА ТА ПИСЬМЕННИКІВ ХХ СТ.)

У статті розглянуто динаміку концепту *доля* в мові української поезії Т. Шевченка та письменників ХХ ст. Визначено концептуальні метафори з реципієнтною зоною *доля*, з'ясовано їх походження та схарактеризовано напрями розгортання в досліджуваних джерелах. Установлено й описано соціокультурні чинники, які впливали на процеси метафоризації.

Ключові слова: концепт, метафора, динаміка концепту, донорська зона, реципієнтна зона, мова української поезії.

Доля – один із ключових концептів загальнонародної й індивідуальної свідомості, який визначає взаємодію людини з навколишнім світом, її діяльну чи бездіяльну позицію стосовно всього, що відбувається з нею або з тими, хто навколо неї. Важливість цього концепту в житті людини і соціуму визначила його чільне місце в міфологічних, релігійних, філософських, етичних системах.

Основою лінгвістичного вивчення концепту *доля* склали праці О. О. Потебні, О. М. Афанасьєва, О. М. Веселовського, в яких проаналізовано етимологію слів *Бог, доля, судьба*, їх зв'язок із міфологічними персонажами та різними традиціями. У сучасних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних мовознавців констатовано складність і багатогранність концепту *доля*, його тісний взаємозв'язок з іншими, не менш важливими, концептами *життя, смерть, воля, свобода, щастя*, а також *випадок*; акцентовано наявність численних і часом суперечливих інтерпретацій досліджуваного концепту, що відображають національно-специфічні наївно-мовні уявлення, соціокультурний контекст, індивідуально-авторський світогляд (А. Вежбицька, Н. Д. Арутюнова, Т. В. Цив'ян, В. І. Постовалова, В. Г. Гак, В. М. Топоров, С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонок, В. І. Кононенко, Л. Б. Тарнашинська, З. Г. Коцюба та ін.).

Мета цієї статті – виявлення динаміки концепту *доля* в мові української поезії Т. Шевченка та письменників ХХ ст.

У мовотворчості Т. Шевченка актуалізація концепту *доля* відбувається на трьох рівнях: на рівні образу ліричного героя (*доля людини*), на рівні образу певної соціальної групи (*доля козаків*), на рівні образу України (*доля України*). Текстові реалізації концепту засвідчують наявність у його структурі подвійного оцінного змісту – *доля (добра доля)* і *недоля (зла доля)*. Існує також варіант відсутності будь-якої долі: *Доле, де ти! Доле, де ти? // Нема ніякої, // Коли доброї жаль, боже, // То дай злої, злої!*

Чинниками, що визначають долю або недолю ліричного героя, є сімейний стан (має батьків, одружений(-а)/сирота, байстрюк, покритка), соціальний статус (багатий/бідний), фізичне здоров'я (фізично здоровий/каліка), кохання (щасливе/нешасливе), вік (молодий/старий), місце знаходження (рідна земля/чужина). На рівні соціальної групи – відсутність/наявність соціального гноблення; на рівні України – відсутність/наявність національної і політичної незалежності. Чинники долі або недолі ліричного героя не втрачають актуальності на рівнях соціальної групи та України.

Добру долю селянина визначають сукупно молодість, гарна зовнішність, заможність, щасливе кохання, наявність сім'ї, відсутність соціальної залежності. Модель такої долі Т. Шевченко представив як сон в однойменному творі, виразивши водночас і власне уявлення про ідеальну спільність на рівні сім'ї: *І сниться їй той син Іван // І уродливий, і багатий, // Не одинокий, а жонатий // На вольній, бачиться, бо й сам // Уже не панський, а на волі; // Та на своїм веселім полі // Своєю-таки пшеницю жнуть, // А діточки обід несуть*. Як потверджують цитовані рядки, одного або кількох із названих чинників для щасливої долі недостатньо, важлива наявність усіх. Головним із них, за Т. Шевченком, є рівноправний емоційний зв'язок між людьми в сім'ї: *Свої волі, свої вози, // А між парубками, // Як маківка меж квітками, // Цвіте,*

розцвітає. // Має поле, має волю, // Та долі не має. // Його щастя, його доля – // Мої чорні брови, // Довгі вії, карі очі, // Ласкавеє слово. // Oddай мене, моя мамо, // Та не за старого, // Oddай мене, моє серце, // Та за молодого.

Проте для переважної більшості героїв української поезії Т. Шевченка така доля недосяжна. Сироти, байстрюки, покритки, бідняки, каліки, нещасливі коханці – це представники маргінальних груп, існування яких пов'язане із невирішеними соціальними проблемами. Образи цих людей утілюють загальнолюдське страждання. Їх доля зла: *Злая доля, може, на тім боці плаче, – // Сироту усюди люде осміють; У їх доля дбає, // А сироті треба самому придбать; Іде чумак з-за Лиману // З чужим добром, безталанний, // Чужі воли поганяє, // Поганяючи, співає: // «Доле моя, доле, // Чом ти не така, // Як інша чужая?...». В надії знайти добру долю вони іноді покидають рідну землю: *За високими горами, // За широкими степами, // На чужому полі, // По волі-неволі // Найду свою долю! // Не в свитині, а сотником // До тебе вернуся, // Не в бур'яні – серед церкви // Обнімеш Петруся.* Та пошуки не увінчуються успіхом, тому що на чужині, за Т. Шевченком, *світ божий не милий. У чужому краю // Не шукайте, не питайте // Того, що немає // І на небі, а не тільки // На чужому полі. // В своїй хаті своя й правда, // І сила, і воля, –* наголошує поет. У соціальних умовах Шевченкових часів сумною видається також доля літньої людини: *Минують літа молодії, // Минула доля, а надія // В неволі знову за своє, // Зо мною знову лихо діє // І серцю жалю завдає.**

Козацька доля і доля України також мають негативний оцінний зміст, мотивований насамперед утратою волі: *Україно, Україно! // Серце моє, ненько! // Як згадаю твою долю, // Заплаче серденько! // Де поділось козачество, // Червоні жупани? // Де поділась доля-воля, // Бунчуки, гетьмани?* Доля і воля у мовотворчості Т. Шевченка – це корелятивні концепти: *Доле! Доле! // Моя ти співана воле!* Здобути волю здебільшого означає здобути долю: *Подивись тепер на матір, // На свою Вкраїну, // Що, колишучи, співала // Про свою недолю, // Що, співаючи, ридала, // Виглядала волю.*

Більшість текстових реалізацій концепту *доля* в українській поезії Т. Шевченка позначені впливом фольклору. «Шевченкова поезія наснажена народною піснею, її мотивами, виразами, характерною символікою, в якій переплітається світ природи і світ людських почувань, в якій тільки натяк на певний атрибут навколишнього світу, на ту чи іншу пейзажну деталь викликає широке коло етнокультурних асоціацій. З піснею споріднюють поезію Шевченка характерні мотиви долі, сирітства, чужини, чумакування, туги за втраченою молодістю, за рідним краєм. Зміст і багатоплановий характер цих мотивів розкривається в усталених поетичних формулах, у народнопісенних прийомах відтінювання синонімів, антонімів, у прийомах метафорично-контекстуального оновлення семантики слова...», – зазначає С. Я. Єрмоленко [1, 137–138]. Для української народнопоетичної традиції характерні персоніфікації долі, що виявляються в численних звертаннях, уособлених суб'єктно-предикатній і предикатно-об'єктній сполучуваностях, а також епітетах [2, 193]. «Ці персоніфікації відбивають у мові стародавні вірування наших предків у надприродну силу, яка визначає для кожного його земний шлях» [Там само]. Аналогічні текстові реалізації концепту *доля* фіксуємо і в мові поезій митця: *Доле моя, доле! де тебе шукать? // Вернися до мене, до моєї хати, // Або хоч приснися... не хочеться спать; Так і доля: того лама, // Того нагинає; // Мене котить, а де спинить, // І сама не знає; Пошли ж ти їй долю – вона молоденька, // Бо люде чужії її засміють.*

Вплив українського фольклору наявний і в трактуванні *долі* як даної Богом, а отже, наперед визначеної: *Ой одна я, одна, // Як билиночка в полі, // Та не дав мені Бог // Ані щастя, ні долі.* Детермінованість долі фіксуємо на всіх трьох рівнях: на рівні образу ліричного героя, на рівні образу козацтва та на рівні образу України. Найвиразніше вона виявляється на рівні образу ліричного героя, який постає пасивним виконавцем волі вищих сил, рабом обставин: *О божже мій милий! така твоя воля, // Таке її щастя, така її доля! Ступінь детермінованості настільки високий, що навіть спроби знайти свою долю, як це показано у багатьох творах, не дають результату: Шука козак свою долю, // А долі немає; Така-то доля тая, // Хоч і не шукайте: // Кого схоче – сама найде, // У колиці найде.* Сумний кінець мають і намагання дізнатися про свою долю та змінити її («Причинна», «Тополя»). Звільнення від соціального та національного гніту теж часто уможливило воля вищих сил: *Хто ж пошле нам спасеніє, // Верне добру долю? // Колись бог нам верне волю, // Розіб'є неволю; Отак братів благих своїх // Господь не забуде, // Воцариться в дому тихих, // В сем'ї тій великій, // І пошле їм добру долю // Од віка до віка.*

Частотним формальним показником детермінованої нещасливої *долі* в мові поезій Т. Шевченка є займенник *така*: *Орел вийняв карі очі // На чужому полі, // Біле тіло вовки з'їли, – // Така його доля; Така її доля... О божже мій милий! // За що ж ти караєш її, молоду? Зажурилась Україна – // Така її доля! Плачте, діти козацькії, – // Така ваша доля!* Слова «*така його / її / ваша доля*» виражають невідворотність нещастя, приреченість та безсилість людини (соціальної групи, народу) в певній ситуації.

Одночасно із ознакою детермінованості долі у мовотворчості Т. Шевченка актуалізовано ознаку її мінливості. Проте змінюється доля ліричних героїв, козацтва, України переважно в одному напрямку – негативному: *Полюбила молодого, // В садочок ходила, // Поки себе, свою долю // Там занастила; «...А що за дівчина була, // Так так що краля! і не вбога, // Та талану господь не дав...» // А може, й дав, та хтось*

украє, // І одує святого бога. Щаслива доля до героїв Т. Шевченка приходиться вкрай рідко і після тяжкого лиха, а долю України митець закликає виборювати: *Добра не жди, // Не жди сподіваної волі – // Вона заснула: цар Микола // Її прислав. А щоб збудить // Хиренну волю, треба миром, // Громадою обух сталить; // Та добре вигострить сокиру – // Та й заходиться вже будить. // А то просить собі небога // До суду Божого страшного!*

Заклик до боротьби, який вперше прозвучав у «Заповіті» (1845 р.) та згодом ще в кількох творах, серед яких і цитований «Я не нездужаю, нівроку...», кваліфікуємо як еволюцію в осмисленні долі. Митець відходить від традиційного вираження сподівання на добру долю, даровану вищими силами, і закликає до активних дій, спрямованих на звільнення від соціального та національного гніту.

Еволюцію аналізованого концепту фіксуємо і в поезії «Доля», де вперше автор представив розгорнутий антропоморфізований образ *долі* – *друга, брата, сестри*, акцентувавши партнерські стосунки людини і долі: *Ти не лукавила зо мною, // Ти другом, братом і сестрою // Сіромі стала; Ми не лукавили з тобою, // Ми просто йшли; у нас нема // Зерна неправди за собою.* «Мовотворчість Шевченка, – підкреслює С. Я. Єрмоленко, – випереджала час, і народнопісенне слово вводилося в нові контексти, збагачувалося індивідуально-авторськими асоціаціями, причому воно було далеке від стилізації, тобто від поверхового освоєння народнопісенних мотивів» [1, 135]. У творчості наступних поколінь митців, зокрема у поезії ХХ ст., спектр антропоморфних асоціацій долі значно розширено.

Отже, *доля* в українській поезії Т. Шевченка переважно детермінована (долю посилає Бог; мати своїй дитині долю не дає, а просить у вищих сил), мінлива (долю можна знайти, а можна занепасти), нещаслива, неприхильна (може карати). У пізніших творах поета акцентовано необхідність активної позиції людини щодо своєї долі.

У мові української поезії ХХ ст. актуалізація концепту *доля* відбувається частіше на рівні образу ліричного героя, рідше – народу. Переважає аналогізація *долі* з людиною, про що свідчить значна кількість антропоморфних метафор.

Зафіксовані в мові української поезії ХХ ст. метафори профілюють характеристики *долі*, які можна подати у вигляді таких опозицій: детермінована / індетермінована, постійна/мінлива, щаслива/нещаслива, прихильна / неприхильна. Усі ці ознаки повною мірою втілюються лише в антропоморфних метафорах, водночас у метафорах інших типів їх вияв обмежений однією або двома ознаками.

Частотною у мові української поезії ХХ ст. є аналогізація долі з особою жіночої статі, чому сприяють граматична форма слова *доля* та наївно-мовні уявлення. Розуміння долі як наперед визначеної, даної з народження профілюють метафори *мене так доля народила* (А. Малишко), *прийшла до мене доля, // як був маленький я* (Д. Павличко); *мені доля вручила перстень // і сказала, що вже до смерті // я розмічений і заверстаний // в наростаючу круговерть* (Б. Олійник). Долю як результат свідомої діяльності людини (індетерміновану) репрезентують метафори: *я вибрала Долю собі сама. // І що зі мною не станеться – // у мене жодних претензій нема // до Долі – моєї обраниці* (Л. Костенко); *повір, я не зваблюсь на долю пихату* (І. Драч).

Текстові реалізації концепту *доля* в мові української поезії ХХ ст. засвідчують збереження у його структурі подвійного оцінного змісту – позитивного (щаслива доля, прихильна до людини) і негативного (нещаслива доля, неприхильна до людини). Щасливу, прихильну долю аналогізують із *сестрою*: *сестра наша, доля, вела од зорі до зорі* (А. Малишко), а нещасливу, неприхильну – із *бабою*, характеризуючи її як *лютю, навісну, п'яну, сліпу*: *спала баба-доля, // п'яна і сліпа // спала баба-доля, // люта, навісна, // а в руках у неї // папороть ясна* (О. Олесь); *мачухою: я не гнусь, мов раб, під гнітом, // доле, мачухо лиха* (Г. Чупринка); *відьмою: шляхи в глухонімих туман // нам доля-відьма не простеле* (Є. Маланюк). Як і в творах Т. Шевченка, в поезії ХХ ст. *доля* може допомагати людині, вести її по життю, бути щедрою до неї, а може й протистояти їй. Ці властивості долі поети ХХ ст. виражають в метафоричній формі: *їхня доля горбата // столи їм щедротно накрила* (І. Драч); *Доле! Я в тебе не прошу підмоги, // ані я в тебе не жebraю ласки, // не був я твоїм пестієм ніколи, // ані коханком твоїм я не буду. // Хочеш боротися* (Б. Лепкий).

У мові поезій ХХ ст. зафіксовано вживання розмовного слова *судьба*. Як зазначає В. І. Кононенко, у поетичному тексті воно «набуває додаткового забарвлення 'жорстокість', 'невблаганність' тощо; при цьому присутня градація значень, пояснюваних дієсловами скоритися, боротися» [3, 93]. Це виражено в розгорнутій метафорі І. Драча: *знов скажені свої гармати // розвертає на мене Судьба // прагне Душу мою заламати // чи доценту добити хіба // але знову Душа не здається // і дає тій Судьбі одкоша // і Душа над Судьбою сміється // бо вона головніша – Душа!* У наведених рядках утверджується думка про те, що людина – це не сліпе знаряддя в руках долі і що її майбутнє значною мірою залежить від неї самої. Схожі погляди, але в іншій формі і стосовно всього народу висловлювали поети першої половини ХХ ст.: *доля кується // у боротьбі* (М. Вороний); *у спілці з друзями й братами // ти долю викував свою* (М. Рильський).

Метафоризація *долі* у поезії ХХ ст. інколи відбувається тільки за допомогою предикатів, які стосуються людини, без уживання ідентифікувальної лексики: *доля спить, обіклавшись ножами* (В. Стус).

У наведеному прикладі відсутній мовний знак, який експонує концептосферу *людина*, але вжито предикати, що стосуються людини. Вони дають змогу профілювати неприхильність, байдужість і навіть ворожість долі.

Частотним у мові української поезії ХХ ст. є осмислення *долі* (*судьби*) як сплячої або сліпої, що відповідає міфопоетичній традиції. Такі метафори профілюють спонтанність, відсутність очевидних закономірностей у неприємних людині проявах долі: *сліпій судьбі невидимі закони закони* (Б. Лепкий); *твій тихий плач над долею сліпою* (В. Сосюра); *уникай сліпої долі, // що необорна, як стіна* (Є. Маланюк). Протилежний зміст мають метафори, у яких акцентовано очі долі: *очі долі – дзвони золоті* (М. Вінграновський); *сиві сини вівчарів // долю свою сивооку // це відігріють в ногах // вічних, як після залять* (В. Герасим'юк); *стоїть доля в степу // з голосними, як тронка, очима* (А. Мойсієнко). Найвні в наведених прикладах предикати характеризують долю як прийнятну людиною і прихильну до неї.

Спонтанність, непередбачуваність долі профілюють також метафори, в яких долю аналогізовано з *ворожою, циганкою*: *долі-ворожки, тасуючи дні, // до покупців горнулись* (Л. Костенко), *ех, ти, доле моя, циганко, // не лякай мене тузом пік* (Б. Олійник), *тасує доля тасмичі дні* (В. Вовк), а також *вередухою*: *благослови, добра доле, вередухо вперта, // на цій землі мені жити та на ній і вмерти* (В. Симоненко); *бешкетником*: *бешкетник-доля* (Е. Андіївська).

Аналогізація долі з людиною в мові української поезії ХХ ст. не означає отождолення цих двох концептів: з донорської зони на реципієнтну спроектовано тільки співвідносні властивості. Актуалізацію тієї чи тієї властивості в процесі метафоризації визначають соціокультурні чинники (світогляд автора, час та умови творчості тощо).

Продуктивною в мові української поезії ХХ ст. є аналогізація *долі* з деякими концептами природи. Так, мінливість, динамічність долі профілюють метафори: *куди ріка судьби несе твоє судно?* (П. Карманський); *ріка моєї долі* (М. Вінграновський); *чого ж так доля протекла, // куди життя це збавила* (І. Драч); *тільки долі срібна течія* (А. Мойсієнко). Аналогізації *долі і води*, а узагальнено – *рідини*, передували аналогізація *життя і рідини* (*води, вина, меду*: *жити – мед-вино пити*) та розуміння символу *чаши* як долі, що відображено у словах із Євангелія «Нехай мине ця чаша Мене!». Л. Костенко інтерпретувала цей біблійний вислів так: *свою неприкаяну долю тили з найгіркіших чаши*.

Символ *чаши* (*келиха*) й осмислення життя як вина набули популярності на початку ХХ ст. в поезиї символізму та були підхоплені поетами інших літературних напрямів. У їхніх поетичних текстах відбувалася і метафорична, і метонімічна розбудова цього символу: *Яка ж гірка, о Господи, ця чаша, // Ця старосвітчина, цей дикий смак, // Ці мрійники без крил, якими так // Поезія прославилася наша!* (М. Зеров); *горя келих, повний щирть, // випий з гострою журбою* (Г. Чупринка); *мушу випити келих до краю – // полиновий мед самоти* (Є. Маланюк). Якщо в наведених прикладах келих опосередковано пов'язаний із долею, то у вислові В. Вовк, як і в наведених вище рядках Л. Костенко, цей зв'язок очевидний: *кухоль жіночої долі* (В. Вовк). Для реалізації одного зі значень багатозначного символу чаши (келиха) важлива конкретизація рідини, яка в ній міститься, – вино, мед, горілка чи вода. Як наголошує Л. О. Ставицька, «Слід пам'ятати про тривку інтегрованість назв напоїв в образному ряду, що передає ідею існування, «живого життя»; у цьому сенсі всі вони об'єднані позитивною оцінністю та антонімічно протиставлені символу «вода», як його окреслив О. О. Потебня: «Пиття води у значенні смутку протиставляється питтю звеселяючих напоїв» [4, 75].

Щасливу долю в мові української поезії ХХ ст. аналогізовано з *рослиною*: *розвивається долі, в яру, черемшина* (О. Ольжич); *доль суцвіття* (Б. Рубчак); *Доле, доле – Квітко біла! // Ти несеш мені весну // злотом ткану, мережкову, // щоб крізь сльози я раділа, // бо ж весни трембітну гру // ти дала мені за мову* (В. Вовк). Мотиваційною основою цих метафор є позитивна оцінність, наявна в структурі концепту *квітка*.

Зафіксовано у поезії ХХ ст. поетичне осмислення *долі* як крилатої істоти: *на крилах долі полетить* (О. Олесь); *звідав я мить, коли доля крилом обійма* (Б. Олійник), *чому так прагнеться побігти в його долю – // в його єдину стокрилату долю – // і лиш добро пустити в її крила* (І. Драч). Ці метафори, як і фітоморфні, мають позитивне емоційно-оцінне забарвлення і профілюють щасливу долю. Концепт *крила* безпосередньо пов'язаний із концептом *птаха*, який, однак, рідко вербально представлений у метафорах *долі*: *та й сам задрімав хуленько // у долі-ластівки // на крилі* (А. Мойсієнко).

Оригінальністю характеризується індивідуально-авторське осмислення долі В. Стусом, який аналогізує її з узгір'ям: *о, що б то йти // узгір'ям долі в верхогір'я крику, // яким прорвався тверді першотвір, // і збурих певність німоти і тліну*; пагорбом: *за пагорбом долі – // снігів снігавиця, // завія дороги, // кушпелиця шалу*; кучугурою: *аби розплататись // в снігах безшелесних // десь між кучугурами // доль запропалих*. Залучення нових донорських зон дало змогу автору профілювати важку долю, постійне долання життєвих труднощів. Близькою до наведених за донорською зоною і водночас принципово іншою за профільованими властивостями є метафора В. Симоненка *вулкан моєї долі*. У ній автор акцентує постійне відчуття небезпеки, очікування катастрофи. Очевидно, що поява таких метафор зумовлена соціокультурними чинниками та тими ситуаціями, у яких перебували митці.

У поетичних текстах другої половини ХХ ст. трапляються й метафори долі із звуковою семантикою: *сурми доля в сто горл ревуть* (В. Стус); *куранти долі* (І. Світличний).

Отже, в мові української поезії ХХ ст. інтенсифіковано зафіксоване в мовотворчості Т. Шевченка розширення антропоморфних аналогізацій долі. У цей період також актуалізовано метафоризацію концепту *доля* за природоморфним та реіморфним типами. У метафорах поети ХХ ст. профілювали різні властивості долі, але найчастіше акцентували спонтанність, непередбачуваність, мінливість. Значну групу в мові української поезії ХХ ст. становлять метафори, у яких профільовано активну позицію людини у творенні власної долі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу / В. І. Кононенко. – К.; Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 248 с.
4. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10 – 30 рр. ХХ ст. / Л. О. Ставицька – К. : Правда Ярослави́чів, 2000. – 156 с.

В статье рассмотрена динамика концепта *доля* в языке украинской поэзии Т. Шевченко и писателей ХХ в. Определены концептуальные метафоры с реципиентной зоной *доля*, установлено их происхождение и охарактеризованы направления развертывания в исследуемых источниках. Установлены и описаны социокультурные факторы, влияющие на процессы метафоризации.

Ключевые слова: концепт, метафора, динамика концепта, донорская зона, реципиентная зона, язык украинской поэзии.

The article studies the dynamics concept *fate* in the language of T. Shevchenko's and 20th-century Ukrainian poetry. Conceptual metaphors with the target domain of *fate* have been determined, their genesis has been established and the directions of their unfolding in the sources under research have been described. Sociocultural factors impacting metaphorization processes have been established and delineated.

Key words: concept, metaphor, dynamics concept, source domain, target domain, the language of Ukrainian poetry.

УДК: 821.161.2(09)Шевченко Т.: 82'0: 811.161.2

Г.О. Козачук

ОЙ ТРИ ШЛЯХИ ШИРОКІІ ДОКУПИ ЗЙШЛИСЯ (Т.Шевченко)

У статті описано лексико-семантичний корпус слів *шлях, дорога, путь* у «Кобзарі» Т.Шевченка, проаналізовано їх функціонування та семантико-стилістичну динаміку в поетичному тексті

Ключові слова: поетична мова, слово, семантика, пряме і переносне значення слова, сполучення слів, фразеологічне сполучення, текст, контекст.

У сучасній лінгвістиці теорія поетичної мови знаходить широке висвітлення і практичне застосування, зокрема у студіях над поетичними текстами. В останні роки появились наукові праці українських авторів, присвячені дослідженню поетичної мови в різних аспектах, а саме, здійснено опис окремих ідіолектів, у ряді дисертацій проаналізовано мовно-образні засоби. Прагнення пізнати особливості системної мовної організації поетичного твору, з'ясувати роль окремих її елементів все частіше бувають об'єктом дослідження. Мова поетичних творів Тараса Шевченка вивчалася і вивчається в різних аспектах і на всіх мовних рівнях. Однак тяглість таких досліджень не може бути перервана, бо кожне покоління і навіть окремих читач як індивідум здатний по-своєму сприйняти художній текст як загалом, так і намагається інтерпретувати чи навіть декодувати його елементи, передусім лексичні, семантика яких нерідко виходить за межі словникового тлумачення. «Художній твір, – зазначає А.К.Мойсієнко, – як вічно змінна величина, ... знаходиться завжди в процесі неперервної трансформації» [4, 10]. В.В. Виноградов у свій час розглядав художній твір як співтворчість автора і читача, який творить разом з письменником, «підставляючи в його творчість все нові й нові змісти» [1, 8]. Образний світ письменника, зафіксований ним у творі, «не зобов'язаний» збігатися з розумінням його читача, бо в кожного читача сприйняття всього твору чи окремих його складових може бути різне, а тим більше, якщо часовий зріз написання твору і час того, хто його читає, не синхронні. Художній образ слугує не лише каналом тієї чи іншої інформації, а й викликає у читача певні емоції, асоціації, набуті життєвим досвідом, тому й інтерпретувати його він може з позицій свого розуміння і світобачення.